

Оліа Токарчук

ПРСТ У СОЛИ, ИЛИ КРАТКА ПОВЕСТ МОГ ЧИТАЊА

У књизи Јана Потоцког, *Рукойис нађен у Сарајоси*, води се карактеристичан дијалог међу учесницима гозбе, и један од њих, Аполоније, обраћа се осталима:

– Јесте ли видели некада Танталове баште које постоје, а не постоје?

– Видели смо их код Хомера – одговорили су – јер сами у пакао нисмо улазили.

„Видети Танталове баште код Хомера“, „гледати наполеонске ратове код Толстоја“, „лечити се од сушице код Мана“, „ићи у лов на китове код Мелвила“, „бити несрећни љубавник Вокулски код Болеслава Пруса“ – то су вероватно најсажетије формулације које у исти мах тачно показују шта чини са нама књижевност. Књижевност која ствара свет зачуђујуће онтолошког статуса – изводи нас из самих себе и чини нас учесницима доживљаја које другачије не бисмо окусили. Ако мало боље размислимо, сва наша знања, искуства, укуси, пасије и емоције већином су у директној вези са књигама које смо читали. Књижевне ликове доживљавамо као блиске људе који реално постоје. За њих се везујемо, с њима се упоређујемо; неки од њих у стању су да нам промене живот.

Једино је човек од свих врста на земљи добио ту тајанствену способност читања, а тиме и способност да ментално, и на неко време, напусти стварност. Кад год отворимо књигу, у простору између ока и папира дешава се неко чудо, нешто апсолутно

необично. Ми видимо поређане низове слова, и док по њима клизимо погледом, наш мозак их претвара у слике, мисли, мирисе, гласове. И то није пуко читање конкретних информација из једноставних знакова, јер би то могао и компјутер. Долази до стварања слика, мириса и звука који проистичу из знакова. То је могућност преношења другој особи најсуптилнијих, сложених искустава, могућност да се отвори пред њим цео живот, и снажније него кад је у питању жива особа која стварно постоји. Како се то догађа? Вероватно никада до краја ниједан психолог није објаснио то чудо читања. Општераспрострањено чудо, јер се у свакој секунди на читавај земаљској кугли дешава тај процес који и сама добро познајем, пошто сам пре свега читатељка, а тек онда књижевница.

Још су психолози утврдили да је способност плодносног читања ознака психичког здравља. Плодносног, што подразумева схватање и проживљавање онога што читаш. Када смо узбуђени, кад смо под стресом, нисмо у стању да читамо. Људи који пате од психозе потпуно изгубе ту способност. Читање је привилегија здравог, уравнотеженог духа. И исто тако, нажалост – младог духа.

Говорна способност је компликовани процес који подразумева неуроналну иницијацију до отприлике пете године живота детета. Ако у том периоду оставимо дете без могућности комуницирања помоћу речи, оно никада неће научити да говори. Биће као дете из џунгле, одгојено без човекове помоћи, које режи и урла, које очајно и безуспешно покушава да научи да се служи људским говором.

Верујем да је читање сличан иницијацијски процес. И уколико човек није доживео то безмало еротско задовољство читања, између, рецимо, девете и шеснаесте године живота, тај никада неће постати прави Читалац. Моћи ће, додуше, да чита новине и књиге, разумеће их и из њих ће учити, можда ће чак постати и научник, стручњак у својој области. Штавише, можда ће чак постати књижевни критичар! Па ипак, тај човек никада неће бити у стању да заиста и дубоко доживљава то што чита, да утоне у роман или приповетку, губећи привремено свој идентитет, баш као што је једна читатељка *Нове Елоизе* Жан-Жака Русоа, писала у писму свом мужу: „Управо сам четврти или пети пут прогутала *Нову Елоизу* и непрекидно ми се чини да општим са личностима из романа, као да су прави људи.“

То иницијацијско време је необично деликатан период. Иду му наруку младост тела и духа, податљивост и осетљивост за све што се назире и оцртава – ако мозак у то време научи да црпе музику и слике из уланчаних графичких знакова на листу папира, та способност ће остати заувек, мада ће с временом слабити.

Јер исто тако мислим да с годинама губимо ту необичну халапљивост за представљени свет. Код једних то наступа брже, код других спорије, али није мало ни оних – и таквима нарочито завидим – код којих тај процес траје скоро до краја живота. Због тога ми је узбудљиво кад видим старије људе који и даље пред сан (а и за време све чешћих бесаних ноћи) успевају да зароне у роман.

Па будимо одважни и рецимо: жене се држе дуже. Не знам да ли су разлог томе неке разлике у грађи мозга, у шта нас тако радо убеђују социобиолози, или је то пак домен културе, али је несумњива чињеница да девојчице од почетка читају више.

С годинама наступа најчешће нека врста аутизма: престају да нас занимају романи, описи нам постају досадни, чини нам се да су интересантнији садржаји у биографијама и монографијама, да су чињенице боље од слика или дијалога. Почињемо да упражњавамо култ чињеница, чак и кад су те чињенице исконструисали новинари жељни сензација. Клањамо се фуснотама, верујући да су то линкови на истине. Напослетку, почињемо да мислимо да роман лаже, измишља, да је то плитка забава која ничему не служи. Тада ауторима постављамо несувисло питање: колико су описани догађаји истинити?

И то је, господо драга, крај.

Јер када постављамо то питање, онда смо изгубили способност играња светова, балансирања на граници онога што јесте и што је могло бити, што се још увек није десило и чега нема; губимо необично важан и стваралачки, меркуријални део наше психе, активан попут живе који нам – будући да је надасве људска способност – омогућује да стварамо друге, алтернативне светове и да живимо животе других људи. Омогућава нам такође да будућност стварамо, тестирамо је и савршено комуницирамо са другим, учи нас емпатији и показује колико смо једни другима слични и уједно различити. Људи који читају романи „већи“ су, имају ширу свест, јер су макар на кратко живели животе других људи.

Упркос предањима старог мита, књижевност није ствар муза, тих бескомпромисних, мада другоразредних божанских

бића. Књижевност је, што је случај и са многим другим проналасцима, измислио сам Хермес. Хермес је измислио књижевност тако што је лагао. Када су стали пред суд Зевса, њиховог заједничког оца, а пошто је Аполону његов брат, још увек у пеленама, украо педесет говеда, – уместо да призна своју кривицу, Хермес је измислио потпуно другачију верзију догађаја. Хомер наводи речи из његове одбране: „Оче, рећи ћу ти како је било заиста. Истинољубив сам и не умем да лажем.“ Тако каже Хермес, а онда лаже. Та безочност божанског одојчета буди смех код богова. Читава ситуација је забавна, а истинољубивост, којом су се до тада дичили богови, остаје под знаком питања.

Хермес је измислио другу верзију стварности, не нужно ону која се догодила, него ону која се могла догодити. Доста незграпно то називамо лажју, мада је ту адекватнија реч „конфабулација“, која потиче од латинског *confabulari*, *confabulatus*, што значи „разговарати, казивати“, а која је састављена од префикса *con(cum)* „са“, „заједно с“ и *fabulari* од *fabula*, „бајка“. То означава приповедање измишљених догађаја као оних у које се верује. Примена термина „конфабулација“ уместо „лаж“, допушта да на Хермеса благонаклоније гледамо. Књижевност настоји да пренесе целину искуства, а не чињенице. То је поигравање световима и могућностима, заводљиво опсенарство које одузима дах, које брише и поништава наше педантне и прагматичне поретке, наше деобе „одавде-довде“, брижљиво сређене фиоке наше памети.

Хермес је измислио и писмо. Бог је путева, путника, трговаца, лопова и пастира. Покровитељ свих проналазача. Вредно ради као емисар богова. Мртве душе одводи у Хад. Курир је и амбасадор. Погледајте само на Интернету, проверите колико данас, у XXI веку има примена божјег имена „Хермес“ и његове римске верзије „Меркур“.

Показаће се да је то име блиско повезано са свим врстама комуникације, писањем писама, прављењем графикона, сређивањем, преношењем информација, обележавањем. То су такође области лечења, обуке и размене и трговине. То је превара, стварање илузија и својеврсно опсенарство, подругљиво имитирање, хумор и плитка шала. За Хермеса се некада говорило да је ноћни воајер. О, да, без ноћног воајерисања не би било ни књижевности!

Погледајмо сада Хермесову децу: то су Пан и Хермафродит. Наводе нас на размишљање о другачијим Хермесовим

сферама које се непрекидно повезују са књижевношћу: њени корени су у најстаријој митологији, у човековом памтивеку у ком су примарни страхови још напола животињски, сисарски, када су први људски снови транспоновани у приче; а сама књижевност, поврх тога, у свом најдубљем значењу лишена је пола, преузима оне слојеве људске психе где полни дуализам не обавезује, и човек је биће пуно, неподељено, и оберучке може да захвата из своје Свецелости.

Зато бих рекла да Хермес има троје деце: најстаријег сина, Пана, средњег ћеркосина Хермафродита, и најмлађу ћерку – Књижевност.

Због тога књижевност, а посебно мени најближа врста, роман, упркос мишљењу неких академика, не би требало да буде елитистичка вештина. Треба да буде свакидашња и обична вештина, која се отире о станице, хотеле, тезге. Да има мудрост уличног живота и да избегава стилистичко кочоперење и мудровање. Роман треба да ствара свет у који можемо да уђемо, нешто попут холографског филма у којем човек постаје део саме пројекције. Треба да изгради личност или место које ће бити извор непрекидне илузије да постоје заиста и – штавише – да ми сами можемо да будемо они. Требало би да постоји лампа која ће оно што је очигледно увек осветљавати под другим углом, тако да оно што је било познато постане одједном потпуно непознато, оно што је очигледно – неочигледно, оно што је припитомљено – дивље, а оно што је безбедно – сумњиво.

Вероватно нема другог, ефикаснијег начина да макар на неко време престанемо да будемо то што јесмо и постанемо неко други. То искуство је фасцинантно и доноси олакшање. Док читамо, ми учествујемо у животу неког другог и постајемо тај други. Гледамо његовим очима, запажамо свет његовим чулима и мислимо његове мисли. Таква промена је безбедна, и не ствара од нас зависнике као што то чине наркотици. Мушкарац може да буде жена. Јан Ковалски може да постане Ана Карењина, а осмогодишња Олга Токарчук капетан Немо.

Читаочева индивидуалност и идентитет додирују се и конфронтирају са личностима протагониста, и нема шансе да не остаје трага у младом човеку. Прихватимо их наивно, као људе које срећемо, оберучке преузимамо њихове животе, жалећи што они не могу да узимају од нас.

Било би занимљиво истражити како је и колико књижевност допринела формирању врло индивидуализоване,

самосвесне личности савременог човека. Јер нема сумње да нас књиге мењају. Али да ли и ми мењамо књиге? Да ли и оне уче од нас, да ли се мењају зато што их ми читамо?

Знам једну вежбу која тај проблем добро илуструје и годинама је практикујем. Узмите књигу коју посебно волите и читајте је на сваких осам, десет година (морате почети што раније, док сте још млади, да би експеримент успео), и видећете велику тајну текста – он се мења, раслојава, трепери. Затечени сте сопственим чуђењем – веома је могућно да сваки пут прочитате нешто потпуно друго од оног што сте читали раније, а личности које сте запамтили, нећете више моћи да пронађете, толико су се од времена последњег читања промениле. Дискутује се сада о другим темама и привлачи вас код њих нешто потпуно другачије. Бићете изненађени да се у књизи појављују фигуре којих раније тамо није ни било, док оне које сте запамтили из претходног читања удаљују, пропадају у неки други или трећи план.

Мени је тако са *Чаробним брејом*. Први пут књига ми се чинила смртно озбиљна и тужна. Сироти наивни Касторп, расцепљен између две демонске личности: Нафте и Сетембринија. Час стаје на једну, час на другу страну њихове дебате. Њихови разговори за мене су били тешки и захтевни; није ни чудо да сам стално користила енциклопедију. Имала сам утисак да учествујем у интелектуално фундаменталном догађају који ће засвагда форматирати моју памет. И осећала сам да је стварност у којој је таква дискусија била могућа, већ прохујала, да постајем сведок њеног суноврата.

Друго читање било је чулно, домаће, ожиљено чежњом за светом дугачких реченица и регуларности догађаја која нас уводи у транс. Суптилна психолошка игра, гестови, мимика, прикрадања и погледи. Теорије које не служе објашњењу света него градњи сопственог идентитета, увек пуног скривених мотивација. И еротизам који се појављује у најмање очекиваним тренуцима и који попут епидемије дотиче све и сваког.

Последње читање, пре неколико година, донело ми је много забаве, одједном сам уочила гротескну димензију тог романа. Касторп се прометнуо у лукавог трикстера, у чаробни штапић који где год се појави пред нашим очима прави позориште лутака. Сада сам се церекала читајући шта и како говоре ти кочперни, мада симпатични тетребови (поготово тај до под грло закопчан Нафта). Није ли Касторп постао та демонска сила која код њих ослобађа непрекидну жељу да се размећу и теоретишу

на сваку тему. Исцрпљивали су се у бици у којој ниједан од њих није имао шансе, јер је то била борба кобајаги. Наш сироти Ханс показао се као катализатор за паноптикум у Давосу и одлазећи, оставио их је све попут заокупљених, распрличаних сенки.

После овако предугачког увода, прећи ћу, поштована господо на оно што сам најавила као тему свог излагања – историјат мог сопственог читања. И одмах на почетку ћу вам рећи да је мој отац био библиотекар.

Био је својеврсни краљ – његово је било краљевство полица, а делило се на срезове: пољска историја, светска историја, поезија, драма... У библиотекама у којима је радио увек је обавезно стајао акваријум у којем су пливале јапанке и неонке, као тајанствене чуварице речи – и саме неме.

Одлазећи на посао, водио је са собом нашег пса Филона који је лежао између сталажа. Вршљајући, морала сам да пазим да на њега не нагазим. И седећи тамо на поду између полица, научила сам да читам. Не знам како се то десило. Просто-напросто, једног дана наслови на хрбатима почели су да ми проговарају и одједном је све добило значење, као да сам закачила тајанствену, мада безбедну психозу. Када се то десило, не знам, нико други се тога не сећа. Једноставно сам почела сама да читам брзо и вешто, без ичије помоћи. Једна од мојих првих омиљених књига била је партизанска певанка, која ми је донела патетична узбуђења, а један стих: „Моје кости ће маховином обрасти“, из познате песме „Данас ти нећу доћи“, посебно ме је погодио и запањило. Врло је могуће да је то било моје прво размишљање о смрти. Следеће моје читање, потпуно другачије, за време док сам болесна дуго морала да лежим у кревету, то је мала енциклопедија Пољског института за науку, са зеленим корицама од импрегнираног платна, књига из које сам слабо шта разумела. Рачунало се истинско задовољство у читању, које долази од састављања знакова у глави и њиховог прерађивања у слике и слутње. Ко чита само да би разумео, врши бласфемiju. Чита се зато да би доживљавао, то је дубља, целовитија врста разумевања.

Најпре сам, као свако дете, читала бајке. Код куће сам имала двотомно издање пољских бајки, које ми је било тешко за читање, јер су слова била ситна и густо распоређена, а текстове су писали изванредни писци. Моја омиљена из те збирке била је најпре бајка Крашевског *Цвейі ѿајрајіи*, прича која ме је увек дубоко потресала и расплакала би ме, и чије је просто

наравоученије „Не можеш бити срећан када су око тебе несрећни“ заувек одредило мој сензибилитет. Радо сам читала бајке. Плакала сам читајући Андерсена, нарочито тамо где су јунаци постајали предмети. Браћа Грим изазивала су моју запањеност (имала сам предратно, од читања израбовано издање) – пратио ме је узнемирујући осећај да њихове приче превазилазе неку суптилну границу и сваки пут постављају изазов пред мој мали разум. Волела сам народне бајке о лукавим Ивицама или Иванима, које су сви држали за будале, док су они освајали све принцезе света.

Затим се, некако неприметно, у мом читалачком животу појавила митологија. Једна од најважнијих књига мог детињства, можда чак најважнија, била је управо *Митологија* Јана Парандовског. Имала сам их неколико. Први примерак сам толико похабала од читања да се књига распала. Уосталом, ионако сам већ напамет знала све те приче; знала сам све везе међу боговима, њихове атрибуте и пустиловине. Данас бих у телевизијском квизу о томе сигурно победила. Истовремено, почеле су да ме интересују друге митологије, не само грчка. Открила сам да је цео свет пун прича које су често сличне међу собом. Посебно су ме занимале космогоније, тај невероватни чин стварања који је потицао из некакве приче, из конфликта, дијалога, борбе или љубави. У почетку света увек је била нека прича.

А потом сам се загрејала за Жила Верна. Брзо сам прочитала све што је отац у библиотеци имао и није имао – тада сам почела да захтевам своју библиотеку. Верн ме је привлачио али и одбијао. Неподношљив ми је био његов однос према тајни. Нагомилавао их је само зато да би их на крају дешифровао сходно директивама разума. Најпре ми је то причињавало сазнајну радост и лечило ме је од детињих страхова, а затим је ипак почело да ме иритира. Читала сам дуго, сва зарумењена у лицу, све док се не би откриле тајне и објаснили случајеви. На крају сам увек имала осећај незаситости и разочарења.

Можда се баш тада, док сам читала књиге Жила Верна, родила у мени жеља да пишем. Жеља да наставим пустиловине професора Лиденброка или Филеаса Фога, да их протегнем даље, ка још ширим хоризонтима неједнозначности; да бих заштитила тајну, да бих спречила да се она пробије тупим и незграпним шрафцигером здравог разума. Једина личност која се у неку руку одупирала тој верновској окамовој оштрици био је капетан Немо. Његова тајна, мада објашњена, никада ми није

постала јасна, чиме је Немо очито дубоко остао у мом сећању поставши ми близак, мада не до краја разумљив.

Од капетана Нема брзо сам стигла до капетана Ахаба, његовог духовног књижевног брата. Кренула сам у правцу психолошког романа, где тајна није потицала са непознатих острва или унутрашњости земље, него из белих мрља и унутрашњости психе.

Прождрљиво сам читала обимне романе. Моју малу собу испуњавали су описи, дијалози и личности попут холограма. Читала сам лежећи или клечећи, на каучу, на поду и у кади. Увек сам са собом имала нешто слано – слане фигурице из Вјеличке (донела сам их у великим количинама са школске екскурзије), јела сам их систематски; или сам држала чинијицу соли у коју сам умакала час прст, а час жваку (ондашња луксузна жвака „Паја Патак“ жвакала се по неколико дана); са стидом морам признати да сам јела и маги коцке, коцке за супу. Тај ексцентрични порок узимала сам за пуко особењаштво, све док недавно нисам негде прочитала да су младим ученицима у јешиви, који су интензивно студирали Тору, постављали такве чинијице са сољу, да би за време учења могли да умоче тамо полизани прст. Дакле, то није била моја ексцентрична хировитост, него стари обичај, дуга традиција чије је узроке тешко открити. Моје задовољство је било огромно, била сам у праву! Со има неке везе са читањем и добро су то знали најиздржљивији и у перфекционизму ненадмашни читаоци – Јевреји који су проучавали Тору. Имам своју теорију о томе (ово као да је рекла Јањина Душејко) – наиме, со помаже да се боље преносе импулси на синапсама, захваљујући томе наш нервни систем, наше запажање и мишљење раде боље и брже.

Читала сам за време распуста. Првог дана отишла бих у локалну библиотеку и библиотекарке су се чудиле кад бих износила читав штос књига. Дешавало се да сам дневно читала по један роман, уколико је, наравно, био разумног обима.

Читала сам поред ноћне лампе, због чега сам покварила вид. Читала сам за време јела и у тоалету. У кади, на плажи, на плацу, у возовима, у аутомобилима, док љуштим кромпир и док штрикам. Моји родитељи су наручивали серије Библиотеке пољске и стране класике, издавачки подухват неколико тадашњих издавача, и сваке две недеље стизао је нови наслов. Узимала сам једну по једну књигу са полице, како су биле поређане, нисам се противила: *Песма о Ролану*, *Поврајџак* Платонова,

Есхилове трагедије, или *Животтојиси иласовијих људи* Пјера Брантома. Онда када ми нису биле залепљене за штампани текст, моје очи су се разилазиле на све стране. Добила сам спознајну разроност, обриси света расплињавали су се без читања. Код куће сам држала отворене књиге на разним местима и читала сам их тамо где сам се нашла. Била сам зависна.

Управо тада је почело да ме фасцинира све што је тајанствено, нејасно, ексцентрично, што буди чуђење и језу. Вукло ме је ка мрачним параболома. Преко Едгара Алана Поа, ког сам заволела дубоком љубављу и вечитом оданошћу, настављала сам да тражим то невероватно, то *unglaublich, uncanny*, то јест оно што ме до данас највише привлачи у књижевности. Вођена огладнелом интуицијом на крају сам наишла на Кафку, Чехова, Достојевског, Шулца, Мејринка, Жорж-Шарла Исманса, Алфреда Кубина и Ролана Топора. И овде сам пустила духовно корење – у загушљиве, кошмарне мракове Средње Европе. Па чак и касније, онда када сам у књижевном путовању по даљим полицама библиотека напослетку наишла на друге континенте – свеједно сам увек остајала верна томе: романима, који се одваже да опишу неподношљиву чудноватност света.

Немгућно је било заобићи Станислава Лема. Чему ме је научио Лем, ког је други мој омиљени писац, Филип Дик, узео за многоструко биће, нешто као вишеглаву аждају створену у лабораторијама КГБ-а? И сама сам имала разне слутње питајући се ко је тај ситни човечуљак са лицем ванземаљца.

Лем ми је разлабавио памет, тако бих то рекла. Полудела сам читајући Лема, мало је фалило да постанем љубазна и прагматична другарица Ен из Грин Гејблса. У једном путовању Ијона Тихија (а све сам их знала скоро напамет, што ме је љутило, пошто нисам више могла да их читам „изнова“), јунак упада у временски чвор, због чега се све време враћа на исто место, сваки пут помало ипак старији или мало млађи. Његов брод је на крају тако много испуњен њим самим, да се већ тешко у њему креће. Ијон отпре сат времена среће се са Ијоном оптре два сата и од јуче, и отпре две недеље. Тако сам се и ја сама са собом сусретала читајући Лема: једанаестогодишњакиња, која скупља исечке из новина о астрономији, и фасцинира се галаксијама, а онда бунтовна тинејџерка ошишана на ћелаво и бруцошкиња на студијама психологије.

Због чега *Футуролошки конјрес* нема споменик у центру Жешова? Због чега се по Лему не зову новооткривене звезде и галаксије?

У гимназији, док сам поред кревета држала Лема, скренула сам у правцу обе Америке, и одушевљавала сам се, као и цео мој нараштај, хиспаноамеричком књижевношћу. Читали смо Борхеса, Кортасара, Алеха Карпентјера и Хосе Доноса – ми, гимназијалци и потом студенти у карираним кошуљама и гојзе-рицама, док смо стајали у редовима за маслац и сир, за пасту за зубе, четкицу, док смо маштали о пасошима.

Тада сам, такође, први и последњи пут у животу при- својила туђу књигу. Имам је сачувану до данас, с печатом једне библиотеке чији назив нећу навести из страха од персекуције (мада мислим да је ствар одавно застарела). Уосталом, узела сам из сопствене библиотеке другу, једнако „ваљану“ књигу и дала сам је у замену, говорећи да сам ову изгубила. Била је то *Поезија* Томаса Стерна Елиота, двојезично издање из 1975. године, у вишегласном преводу Чеслава Милоша и Михала Спру-шињског. Ту књигу сам свуда са собом носила, у њу сам уметала листове с другим преводима, из ње сам учила енглески, покуша- вајући да римујем на пољском и енглеском чувене фразе:

*In the room the women come and go
Talking of Michelangelo*

Убрзо затим постала сам страсна читатељка Вилија- ма Фокнера, позајмљујући из градских библиотека све што је објављено на пољском. *Бука и бес*, или *Авесаломе*, *Авесаломе* постали су убрзо нешто попут прототипа романа са којима сам упоређивала све друге. Њихова атмосфера, емоционални набој, неспокојан, махнит језик, искидана нарација, приповедање из неколико различитих гледишта – све је то сугерисало да је књи- жевност једна велика пројекција света „ја“ које пише, и озако- нило је моје адолесцентне солипсистичке немире. О *Авесаломе*, *Авесаломе* написала сам свој први у животу критички текст. Недуго затим, преко мог првог момка појавио се у мом животу Бруно Шулиц – тиха читалачка револуција. Данас, из временске перспективе мислим да су ме они отворили за то што у сушти- ни јесте чудо читања: нестрпљиво удубљивање у вишеспратну, компликовану, пуну значења структуру света око мене, помоћу свесног коришћења језика, помоћу игре знакова, контекста, метафора, по вијугавим степеницама неједнозначних слика – непрекидно силажење низбрдо или можда пењање узбрдо.

И баш тада, када сам се већ сама претежно састојала од свих могућих идиосинкразија, прочитала сам први пут Фројда.

Било је то прво пољско издање *С оне сѝране ѝринциѝа задовољ-сѝва*, скривено у књижари, где су се књиге куповале испод тезге и преко познанства. Морам додати да Фројда сматрам за романописца, поготово онде где савесно раслојава своје пацијенткиње у дубинским анализама. Студију случаја третирам као слабо познату књижевну врсту коју сам касније и сама упражњавала радећи као психолог и чији примери можда и данас леже у подрумским архивима болнице.

Фројдова књижевна метода била је потпуно другачија од мојих претходних љубимаца. Фројд се руководио мишљу, не предосећајем или емоцијом, било га је баш брига за лепоту језика или реченички ритам. Наизглед доста сувопарно излагање, стил научника могао је да успава осећајност младе и неискусне читатељке, каква сам била онда. Али сам брзо почела да схватам да је Фројд неурачунљив. Читајући га, сваки час сам падала у неку врсту кататоније. Како то? Значи може тако? Можеш да повезујеш међу собом толико удаљене ствари? Да идеш траговима једне речи у дубину, у неки напола заборањени мит, у неку слику која се појави у глави? Да допустиш себи тако ексцентричне асоцијације? Да припишеш дубок смисао нечему испарљивом и неважном?

Одједном се показало да свет није невин, да није онакав каквим нам се чини. Има га много више – скривеног, склоњеног, нејасног; даје ти да га гледаш са све различитијих тачака и да га интерпретираш до у бесконачно. Јер Фројд ме уопште није убедио у своју теорију, убедио ме је у методу. То ме је откриће потпуно ошамутило и поклопило се са мојом еуфоричном ситничавошћу, с којом сам и сама почела да описујем властита психичка стања, јер управо сам сама дорасла до неуротичне анализе.

Од тренутка кад сам прочитала Фројда више нисам умела да гледам на свет на стари начин. Нешто чудно се дешавало с мојом перцепцијом – више нисам могла да гледам невино, да посматрам свет један на један, да то што видим прихватим као нешто обично. После читања Фројда ништа више није било очигледно. Тајна, коју је ефикасно компромитовао Верн, и која се поново вратила кроз мрачну средњоевропску књижевност, сада се појавила са удвострученом снагом, надмоћна и свеобухватна, приде лоцирана веома близу: у мени, у теби, у кухињи, у соби. Овде. Сада. Чинови интерпретације откривају један по један слој света – у праву су били будисти да свет творе Маје које лепршају у пустињи. Интерпретације се могу узајамно искључивати

– али не мари! искључивање је допуњавање! Везе између чињеница интуитивно се оцртавају, почињу да делују синхроно, асоцијације из којих се одједном ствара очигледно разумевање. Интерпретација није другачија перцепција, него давање смисла. Мноштва смислова. Текст је бесконачан, баш као и Тора коју читају студенти јешиве, умачући прсте у чинијице са сољу – верзија има толико колико и могућих склопова речи. Свака верзија је Божје име, ко их све поброји и искаже, тај ће затворити повест света, завршиће време.

Тако је, господо, постојимо овде зато да бисмо читали.

У таквом менталном стању ушла сам у одрасло доба живота, пошла сам на студије и почела следеће поглавље читања, али то је већ тема за неко друго излагање.

Сада, за крај, желим да поделим с вама једну узнемирујућу мисао. Понекад замишљам да не умем да читам. Живим, рецимо, пре триста година на неком селу, сељанка сам, идем у цркву, где са слика гледају у мене спокојне очи светаца. Не дотиче ме постојање књига, довољне су ми црквене слике, знам довољно, доста дознајем од других људи, захваљујем сопственим опсервацијама. Увече слушам приче старијих људи. Имам много вештина, интелигентна сам и радознала за свет. Али не умем да читам. Не састављам слова у реченице, не разумем написане речи, чак ни оне изнад слика у цркви. Слова су за мене нешто попут шаре на камену, облика гране. Случајне. И што се дуже препуштам тој идиличној, рекло би се, слици, све ме већи ужас обузима.

Одабрала и с пољског превела
Милица Маркић

(Овим ауторским текстом Олга Токарчук је отворила свечаност на Институту пољске филологије Универзитета у Жешову, организовану у част њеног двоструког јубилеја – педесетог рођендана и двадесет година од њеног романескног дебија.)